

JUDAICA BULLETIN

Mededelingenblad van de Stichting Judaica Zwolle

Postbus 194, 8000 AD Zwolle

Verschijnt vier maal per jaar - ISSN 1384-9050

Jaargang 13, Nummer 2 / Tevet 5760 - Januari 2000

OPLAGE 325 EXEMPLAREN - ABONNEMENT f 12,- - POSTGIRO 259272 - BANKREKENING 95.24.27.737

DE JOZEF ISRAËLS TENTOONSTELLING

Een uniek project in Amsterdam en Groningen

Van de redactie

In het Joods Historisch Museum te Amsterdam en in het Groninger Museum te Groningen vindt momenteel een uniek tentoonstellingsproject plaats. Tegelijkertijd is in beide musea tot begin maart 2000 een grote overzichtstentoonstelling te zien van de Nederlands-joodse schilder Jozef Israël, die leefde van 1824 tot 1911. In het Joods Historisch Museum is zijn werk over joodse thema's te zien, in het Groninger Museum zijn algemene werk.

Vooraf in Groningen imponeert deze tentoonstelling door zijn omvang: vijf zalen vol olie-verfdoeken en tekeningen uit diverse perioden van Israël's leven. De tentoonstellingen met de titel "Jozef Israël, zoon van het oude volk" is georganiseerd ter gelegenheid van het honderdvijfenzeventigste jaar na zijn geboorte. Het Groninger Museum en het Joods Historisch Museum werkten nauw samen in de organisatie van deze dubbeltentoonstelling en bij de totstandkoming van een begeleidende catalogus. Ook krijgen de bezoekers een speciaal Jozef-Israëlsnummer van de Groninger Museumkrant met veel informatie over het leven en het werk van de schilder. In die krant zijn o.a. twee artikelen gewijd aan het joodse karakter van Israël's werk. Het eerste is geschreven door Pam Verschoor en Steven Kolsteren en beschouwt Jozef Israël als "exponent van moderniteit en joodse emancipatie". Het tweede artikel is van de hand van rabbijn Edward van Voolen, conservator van het Joods Historisch Museum en

gaat in op de joodse achtergronden van Israël's werk.

Zoon van het oude volk

Jozef Israël is geboren en getogen in Groningen in een joods gezin van negen kinderen. In Amsterdam zou hij later bekendheid krijgen en in Den Haag groeide hij uit tot een schilder van nationale betekenis en internationale roem. Hij was de belangrijkste vertegenwoordiger van de Haagse schildersschool en werd tijdens zijn leven wel de "Rembrandt van de negentiende eeuw" genoemd. Zoals Rembrandt in de tijd van Israël (de negentiende eeuw) als de nationale schilder bij uitstek werd gezien, zo zagen velen van Israël tijdgenoten hem als de grootste eigentijdse meester. Israël liet zich inderdaad door Rembrandt inspireren toen hij zijn beroemde werken *Zoon van het Oude Volk*, *Saul en David* en *Joodse bruiloft* schilderde (alle drie zijn op de tentoonstelling te zien).

“Na zijn dood is Israëls echter vrijwel in de vergetelheid geraakt”, aldus Van Voolen. “Zijn naam verschijnt in boeken, maar zijn werk verdwijnt naar het depôt. In 1924 en in 1961, bij zijn 100ste geboortejaar en zijn 50ste sterfjaar, werden wel tentoonstellingen georganiseerd, maar de serieuze bestudering van zijn werk moest wachten tot de jaren '80 en '90, toen de Haagse School en de 19e eeuw opnieuw in de belangstelling kwamen.”

Was Jozef Israëls een joodse schilder?

Tijdens zijn leven wist en nu weet iedereen dat Israëls joods was. Ook de oudere monografieën die over hem verschenen, maken daar melding van, evenals de boeken over joodse kunst. Opmerkelijk is echter, dat Israëls in zijn werk eigenlijk helemaal niet zo joods was: behalve portretten van zijn familie en joodse vrienden en bekenden, heeft hij maar drie werken met een joods thema geschilderd: *Zoon van het Oude Volk*, *De Joodse Bruiloft* en *De Toraschrijver*. Sommige joodse auteurs hebben in het verleden in Israëls' belangstelling voor arme boeren, vissers en oude mensen gemeend een joods gevoel van medeleven te kunnen bespeuren. Zelf schreef Israëls daarover in januari 1892: “Wij hebben aan Millet te danken, dat het gewoon menselijke op den troon geheven is, die het toekomt [...] dat aan den arbeider [...] evenveel studie [...] mag besteed worden, als aan wat ook in de ons omgevende schepping”. Alleen al die verwijzing naar het werk van Jean-François Millet, de Franse schilder die leefde van 1814 tot 1875 en die beroemd werd om zijn schilderijen over het boerenleven, maakt de herleiding van Josef Israëls' belangstelling voor thema's ontleend het gewone leven twijfelachtig. Van Voolen schrijft dan ook: “Dergelijke veronderstellingen worden tegenwoordig door iedereen, ook door de joodse kunsthistorici, als vergezocht afgedaan. Dat wil echter niet zeggen dat Israëls zelf niet trots was op zijn afstamming, of zijn joodse identiteit onder stoelen of banken stak: integendeel. Op sjabbat schilderde hij niet, maar wandelde hij; op de sterfdag van zijn vader ging hij naar de Groningse synagoge. Hij en zijn twintig jaar jongere vrouw Aleida Schaap, met wie hij in 1863 trouwde, voerden

echter geen traditioneel-joodse huishouding: zo hebben hun kinderen Mathilde en Isaac, de later eveneens gevierde schilder, geen joodse opvoeding gehad.”

Toen Israëls al een succesvol en beroemd schilder was, trad hij met joodse thema's naar buiten. In 1908 maakt hij een zelfportret, staande voor het tien jaar oudere doek *Saul en David*. Op die manier identificeert hij zich via deze bijbelse helden met de vroegste joodse geschiedenis: hij is niet alleen de schilder van het vissersleven, maar ook een zoon van het oude volk.

Tien jaar daarvoor, op 1 oktober 1898, toen hij bezig was aan het schilderij *Saul en David* kreeg Israëls bezoek van niemand minder dan Theodor Herzl, de vader van het politieke zionisme. Herzl was in Den Haag om met de bankier Jacobus Kann zijn ambitieuze plan om een joodse staat te stichten, financieel te onderbouwen. Kann nam Herzl mee naar Israëls. Tijdens dat bezoek zou Herzl geprobeerd hebben Israëls tot het zionisme over te halen. Herzl noteerde in zijn dagboek dat dit ook gelukt was, maar Israëls zelf distantieerde zich van die conclusie, die hij uit de pers vernomen had. Hij was geen aanhanger van het zionisme, en dacht ook niet dat het een haalbaar idee was. Israëls was in de eerste plaats schilder. Hij was geen deelnemer aan het joodse debat dat in de negentiende eeuw op gang kwam.

De joodse achtergrond van Israëls' werk

Josef Israëls groeide op in een traditioneel joods gezin, met negen broers en zusters. In Groningen had hij een oude, bijna blinde Pools-joodse leraar, met wie hij naar de synagoge ging - de voorloper van het huidige gebouw aan de Folkingestraat. Bij hem leerde Israëls Hebreeuws lezen en schrijven: zijn leven lang gebruikte hij het Hebreeuwse schrift en kon hij stukjes tekst uit het hoofd citeren. In 1860 bijvoorbeeld kritiseerde hij de nieuwe Nederlandse bijbelvertaling, waarbij hij hele delen in het Hebreeuws uit het hoofd citeerde. Behalve van de bijbel was hij ook op de hoogte van de klassieke rabbijnse literatuur. Zijn begaafdheid was kennelijk zo groot, dat er ooit sprake van geweest is dat hij rabbijn zou worden.

“Dat dit niet gebeurd is, heeft alles te maken met het schilderstalent waarmee hij faam zou verwerven: ook dat was vroeg aanwezig en werd door zijn ouders gestimuleerd,” aldus Van Voolen. “Zijn vader Hartog Abraham was commissionair in effecten, zijn moeder Mathilde Polack was de dochter van een Leeuwarder apotheker. Het gezin woonde aan de Vismarkt, een plein dat de begrenzing van een wijk vormde waarvan ruim de helft van de bevolking joods was. Israëls kreeg een ‘verlichte’ opvoeding waarin behalve joodse kennis algemene “Bildung”, dat wil zeggen talen en literatuur, hoog in het vaandel stond. Israëls was een liefhebber van Goethe en Heine.” Verschoor en Kolsteren beschrijven Israëls dan ook als een exponent van de Joodse emancipatie: “Door de verlichting en de Franse Revolutie kregen de Joden de plaats die hen toekwam. Zij mochten alle beroepen

uitoefenen, door de Code Napoleon was dit wettelijk vastgelegd. De verlichtingsfilosoof Moses Mendelsohn (die model stond voor Nathan der Weise van Lessing) oefende invloed uit op Duitse denkers, zoals Kant. Heinrich Heine was de eerste grote Joodse dichter. De kleinzoon van Mendelsohn, Felix Mendelsohn-Bartholdy, werd de eerste grote componist, later gevolgd door Mahler en Schönberg. Hoe zit het in de beeldende kunst? In Exodus 20:1-3 staat immers: ‘Gij zult geen beeld maken, geen gedaante van iets dat aan de hemel daarboven, of op aarde hier beneden, of in het water onder de aarde is’. Ondanks dit beeldverbod, tonen archeologische opgravingen aan, dat religieuze gebruiksvoorwerpen planten- en dierenmotieven hadden. Als de orthodoxie iets losser wordt, worden ook mensen afgebeeld. De Joodse buurman van Rembrandt, Itala, schilderde dezelfde mensen als hij. Jozef Israëls kan als de eerste Nederlandse Joodse

Jozef Israëls, *Hannah in de tempel*, 1860
(Collectie Joods Historisch Museum Amsterdam)

schilder worden beschouwd. Zijn roem en invloed op de moderne Duitse kunst in de tweede helft van de 19e eeuw, maken hem extra interessant.”

Zijn verblijf in Amsterdam en Den Haag

Op 18-jarige leeftijd vertrok Josef Israëls van Groningen naar Amsterdam, waar hij eerst ging wonen bij familie in de jodenbuurt. Later trok hij in bij zijn oudere broer Abraham, die arts was in de chique Warmoesstraat. In die tijd maakte hij kennis met het werk van Rembrandt. Zelf vertelt hij hoe hij naar het Trippenhuis ging om het werk van de grote meester te bekijken en hoe hij daarna diezelfde ‘rembrandtieke’ joden op straat zag. Vanaf 1855, hij is dan 31 jaar oud, tot zijn verhuizing naar Den Haag 16 jaar later in 1871 woonde Israëls op de Rozengracht en de Prinsengracht buiten de jodenbuurt. Ook in die tijd had hij joodse contacten. Ten huize van Abraham Seyne Kok, de niet-joodse leraar Engels aan het rabbijnenseminarie, die jarenlang zijn vriend was, leerde hij dokter Stokvis kennen, wiens portret hij schilderde toen Stokvis hoogleraar was geworden. Een van zijn bekendste vrienden uit de Haagse periode was de Berlijns-joodse schilder Max Liebermann. In 1881 had Israëls hem op een tentoonstelling ontmoet, waarna hij gedurende dertig jaar contact met hem zou houden. Bijna jaarlijks troffen de schilders elkaar in Nederland.

De tentoonstelling in het Joods Historisch Museum

De tentoonstelling in het Joods Historisch Museum is chronologisch opgezet. Het accent ligt op de drie joodse thema's in de schilderijen *De Zoon van het Oude Volk*, *De Joodse Bruiloft*, en *Zeffportret vóór Saul en David*. Verder zijn er portretten te zien van Josefs broer Louis, en nog nooit eerder tentoongestelde familieportretten van Vogelina Pinto, van Bennie Cohen, Anna Schaap en hun dochter Sari Cohen. Als beroemde tijdgenoten portretteerde Israëls niet alleen de eerste joodse hoogleraren aan Nederlandse universiteiten, maar ook de legendarische toneelspeelster Sarah Bernhardt. Ook portretteerde hij zichzelf in navolging van zijn grote voorbeeld Rembrandt. Ook daarvan zijn voorbeelden te

zien. Behalve zijn joodse thema's krijgen ook de bijbelse thema's aandacht. Zo is voor het eerst sinds ruim een eeuw *Hannah in de Tempel* uit 1860 te bewonderen. Voorts zijn er later werken te zien zoals *Eva*. Israëls was en is nog steeds populair onder joodse verzamelaars. Een aantal werken is afkomstig uit Israelisch bezit en is slechts zelden in het buitenland te zien geweest. Zowel de tentoonstelling in Groningen als die in Amsterdam is zeer de moeite waard en een bezoek aan beide kunsten we dan ook van harte aanbevelen.

INGEZONDEN MEDEDELING

Ritmisch rijm in de Bijbel

Met grote belangstelling heb ik het artikel, geschreven door drs. B.J. Snijders gelezen, dat onder bovenstaande titel werd geplaatst in het voorgaande nummer van dit bulletin (oktober). Inderdaad is de vertaling van de aangehaalde tekst (Jesaja 7:9b) op een fraaie en tevens verantwoorde wijze gebracht door Prof. Jansen met de woorden: “vertrouwt ge het niet, dan houdt ge het niet”, en dat reeds in de vijftiger jaren, zoals Snijders opmerkt. Toch zijn er ook andere, mijns inziens niet slechtere vertalingen, waarin cadans en rijm van de Hebreeuwse grondtekst doorklinken. Zo lezen we in de bekende vertaling van het zogenaamde oude testament door Prof. dr. H.Th. Obbink, (4e druk Leiden 1938): “Wanneer gij niet vertrouwt, zoo wordt gij niet gebouwd”. En in de Vertaling door Luther (Deutsche Bibelgesellschaft Lutherbibel, Standartausgabe, Stuttgart 1985) staat te lezen: “Glaubt ihr nicht, so bleibt ihr nicht”. Kort en krachtig zoals bekend van Luther, van wie ook bekend is dat hij tot zijn spijt geen Hebreeuws kende, maar wel Grieks. Zou hij misschien uit de Septuagint hebben vertaald? Want daar lezen we - in transcriptie -: “Kai ean mè pisteusète, oudè mè sunète”. Zelfs lijkt het dat men in de Vulgaat zijn best heeft gedaan iets van het Hebreeuwse rijm en ritme te bewaren. De Latijnse tekst is als volgt: “si non credideritis, non permanebitis”. Al met al een interessant onderwerp en het zou wellicht een goed idee zijn voor de Hebreeuwse en Griekse vertaalgroepjes om naar meer van deze rijmen in de bijbel en hun vertalingen te speuren.

Jan Lingen. 't Harde

DIEREN IN TENACH EN JOODSE TRADITIE 5

De beer

door Jan Veldhuijzen

Zonder twijfel is de beer uit de bijbel de Syrische beer (*Ursus arctos syriacus*). Hij is tamelijk licht (bruin) van kleur. Israël was ongeveer de zuidelijke grens van zijn verspreidingsgebied. Tijdens de Eerste Wereldoorlog is door Duitse officieren in de Libanon en op de zuidelijke helling van de Hermon zo intensief op dit dier gejaagd dat het werd uitgeroeid. Het Hebreeuwse woord voor beer, *dov* (דוב of דוב), is afgeleid van de wortel *davav* (דבב), ‘op alle vier gaan’, ‘kruipen’ of ‘glijden[?]’.

Karakteristieken

Afgezien van enkele exemplaren die zich in de Bijbelse Zoo in Jeruzalem bevinden, is de beer in Israël uitgestorven. Maar in bijbelse dagen kwam hij daar in het wild voor en in TeNaCH wordt hij verschillende keren vermeld. De beer kwam ook nog in de periode van de Misjna voor. Daarin wordt de verkoop van de beer aan niet-joden verboden (Avoda Zara 16a).

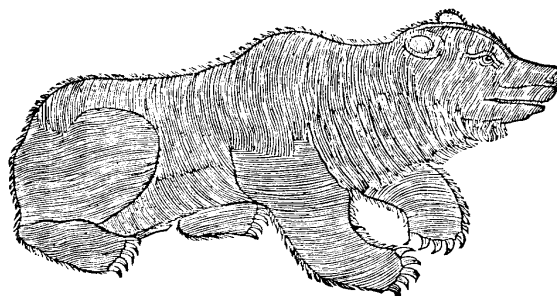
Na de leeuw is de beer het wreedste en gevaarlijkste beest: “Als wanneer iemand vlood voor het aangezicht eens leeuws, en hem ontmoette een beer” (Amos 5, 19). Schaapherders waren bang hun kudde aan beren te verliezen, zoals we leren uit de dapperheid van David. “Toen zei David tot Saul: Uw knecht weidde de schapen zijns vaders, en er kwam een leeuw en een beer, en nam een schaap van de kudde weg. En ik ging uit hem na, en ik sloeg hem, en redde het uit zijn mond; toen hij tegen mij opstond, zo vatte ik hem bij zijn baard en sloeg hem, en doodde hem” (1 Sam. 17, 34). Door de wreedheid van de beer kunnen we de metafoor die door Jesaja wordt gebruikt begrijpen: “De koe en de berin zullen te za-men weiden” (Jes. 11, 7). Dit is symbolisch voor de visie op de ware vrede van de mes-siaanse tijd. Een karakteristiek van de moederbeer is haar innige gehechtheid aan haar jongen en haar beduchtigheid ze te verliezen: “... dat zij helden zijn, dat zij bitter van ge-moed zijn, als een beer, die van de jongen beroofd is in het veld” (2 Sam. 17, 8; verg. Spreuken 17, 12 en Hosea 13, 8). Een droevige gebeurtenis is vastgelegd in 2 Kon. 2, 23-24, waar Elisa kleine

jongens vervloekt die hem bespotten: “Toen kwamen twee berinnen uit het woud, en verscheurden 42 kinderen van hen.” Opgemerkt dient te worden dat Elisa gestraft werd met ziekte wegens “het opruien van de beren tegenover de kinderen” (Sanhedrin 107b).

In de literatuur

In de Midrasjiem betekent het woord *dov* allegorisch ‘verleiding’. Zo leren we dat Jozef door verschillende stadia heen moest alvorens hij zijn karakter kon zuiveren. Toen hij zich realiseerde dat hij over Egypte zou gaan heersen, gaf hij zich helemaal over aan eten en drinken en begon hij zijn haar te krullen. Een dergelijk gedrag vond geen genade in de ogen van God, Die hem laakte met de woorden “Ik zal een beer tegen jou opzetten”. Onmiddellijk liet zijn meester’s vrouw haar oog op Jozef vallen. (Genesis Rabba LXXXVII, 3; verg. Gen. 39, 6 en 7).

De Talmoed geeft ons een goede beschrijving van de beer en zijn hebbelijkheden. In zijn commentaar op Daniël 7, 5 “Daarna, ziet, het andere dier, het tweede,

was gelijk een beer ...”, schrijft Rabbi Jozef dat ‘het andere dier’ betrekking heeft op de Perzen, die ‘eten en drinken als een beer, vet zijn als een beer, ruigbehaard zijn als een beer en rusteloos zijn als een beer’ (Kiddoesjien 72a; Avoda Zara 2b).

Een van de legenden over Rabbi Chanina ben Dosa vertelt dat hij geiten hield. Toen hem gezegd werd dat ze schade aan het gewas veroorzaakten riep hij uit: “Als ze inderdaad schade toebrengen, zo moge beren ze verslinden; maar zo niet dan moge elk van hun tegen de avond een beer op hun horens thuis brengen.” Tegen de avond bracht elk van hun een beer tussen zijn horens thuis (Ta’aniet 25a).

Er wordt verteld dat Rabbi Uri Strelisker in gezelschap van enige chassidiem met een koets door een bos reed. Plotseling bleven de paarden staan, en de koetsier zag een beer op hen afkomen. De Rabbi liep op de beer toe en staarde hem rustig in zijn ogen. Daarop draaide de beer zich om en liep weg. De Rabbi zei dat het geen wonder was, want de Tora zet duidelijk uiteen: “En uw vrees, en uw verschrikking zij over al het gedierte der aarde...” (Genesis 9, 2). “Een onbedorven mens heeft geen enkel beest te vrezen”, voegde hij er aan toe.

Leib Spoller, ‘De Grootvader’, vertelde de volgende belevenis uit zijn jeugd. Op een keer kwam hij in een stadje en hoorde dat de graaf uit de buurt een Jood gevangen hield wegens het laten oplopen van een schuld. Hij ontdekte ook dat het een gewoonte van de graaf was een slachtoffer te dwingen om te dansen tijdens een bal op zijn verjaardag. Als de gevangene bevredigend danste, werd hij vrij gelaten. De rabbi besloot de Jood te bevrijden en hij verzekerde zich van een dansinstructeur. Al spoedig was hij bekwaam in de danskunst geworden. In de nacht van het bal sloop de rabbi naar de kerker en verruilde kleren met de gevangene. Toen de wachters arriveerden om de gevangene mee naar het bal te nemen, werd de rabbi niet herkend vanwege het schemerige licht. Hem werd bevolen een geprepareerde berenhuid aan te trekken en ten overstaan van de jarige graaf te dansen. Hem werd duidelijk gemaakt dat als hij er niet in slaagde de juiste passen te ma-

ken, hij zou worden geslagen. Hij danste feilloos en zo wist hij de bevrijding van de gevangene te bewerkstelligen. Dit is de oorsprong van de jiddische zegswijze: “Men kan zelfs een beer leren dansen.”

Symboliek

In TeNaCH wordt de beer als metafoor voor toorn en woestheid gebruikt. In de rabbijnse literatuur is de beer het zinnebeeld van het Medische Rijk, en volgens anderen het Perzische Rijk. Eerder kwamen we al tegen dat de beer allegorisch voor ‘verleiding’ staat. In Job 9, 9 en 38, 32 komt de beer voor als het sterrenbeeld (Grote of Kleine Beer); het wordt dan óf door ‘Wagen’, óf door ‘Beer’ vertaald. In het Soemerisch is de Kleine Beer (*Ursa minor*) *MAR.GID.DA.AN.NA*, de ‘hemelse vrachtwagen’; de Grote Beer (*Ursa major*) *MAR.GID.DA*, ‘vrachtwagen’.

Zegswijzen

- Man ken doch e ber tanzen lernen (Jidd.; vert.: Men kan zelfs een beer leren dansen; bet.: Met moeite kan men veel gedaan krijgen).
- Foen den ber in vald zol men dos fel niet farkoyfn (Jidd.; vert.: Men moet de huid niet verkopen als de beer nog in het bos is).
- Noch de beer, noch het woud; of Waar geen bos is, kunnen ook geen beren zijn (bSota 47a; opm.: Een zegswijze die ook in het moderne Hebreeuws vaak gebruikt wordt om aan te geven dat niets van wat voorgewend is, waar is).
- Geef je de beer een vrouw dan houdt hij op met dansen.
- Wanneer iemand een stad binnengaat en hij wordt aangesproken door een belastinginner, dan is dat alsof hij een beer ontmoet zou hebben (Sanhedrin 98b).
- Als een brullende leeuw en een uitgehongerde beer is een goddeloze heerser over een zwak volk (Spreuken 28, 15).

JUDAICA-AGENDA ZWOLLE EN OMGEVING

WINTER EN VOORJAAR 2000

*Kopij voor de Judaica-agenda s.v.p. sturen naar: Red. Judaica-Bulletin, Postbus 194, 8000 AD Zwolle.
De cursussen in deze lijst worden georganiseerd door de Stichting Judaica Zwolle.*

<p>ma 17-1 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus),
11e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Do-
cent: drs. J.L.C. Boertjens</p> <p>wo 19-1 Vrij Leerhuis 4 - Inleiding in het Tal-
moed-tractaat Chagiga, 3e bijeenkomst.
Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: dr. S.P. van 't
Riet</p> <p>do 20-1 * Genootschap Nederland-Israël afdeling
Hoogeveen. Dr. P.J. Gabriner over "Het
concept van de held in de Griekse cultuur en
in de joodse en christelijke cultuur". Plaats:
De Goede Herderkerk, Hoek Midden-
weg/Lomanlaan, Hoogeveen. Aanvang:
19.45 uur. Toegang niet leden:
f 8,50.</p> <p>za 22-1 Sjabbat Besjalach (Ex. 13:17-17:16) - Toe
Bisjvat / Nieuwjaar der Bomen</p> <p>-----</p> <p>ma 24-1 Bijbels-Hebreeuws 3 (bijhoudcursus), 6e
bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent:
drs. J.L.C. Boertjens</p> <p>di 25-1 Vrij Leerhuis 3 - Psalmen lezen met de rab-
bijnen (derde serie), reserve bijeenkomst.
Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: dhr. D.
Broeren</p> <p>wo 26-1 Vrij Leerhuis 2 - Zonder Tora leest niemand
wel, 6e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur.
Docent: dr. S.P. van 't Riet</p> <p>do 27-1 Korte cursus 4 - Joodse wijken en architec-
tuur, 2e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur.
Docent: dr.ir. D.E. Boas-Vedder.
Onderwerp: "De stedenbouwkundige aspec-
ten van de oude stad Jeruzalem in verleden,
heden en toekomst".</p> <p>za 29-1 Sjabbat Jitro (Ex. 18:1-20:23)</p> <p>-----</p> <p>ma 31-1 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus),
12e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Do-
cent: drs. J.L.C. Boertjens</p> <p>di 1-2 Vrij Leerhuis 3 - Psalmen lezen met de rab-
bijnen (derde serie), reserve bijeenkomst.
Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: dhr. D.
Broeren</p> <p>wo 2-2 Vrij Leerhuis 4 - Inleiding in het
Talmoed-tractaat Chagiga, 4e bijeenkomst.
Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: dr. S.P. van 't
Riet</p> <p>za 5-2 Sjabbat Misjpatiem (Ex. 21:1-24:18)</p> <p>-----</p> <p>zo 6-2 * Tentoonstelling "Joodse leven in en om
Zwolle". Plaats: synagoge, Samuel</p> | <p>Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-17.00 uur.
Toegang: f 2,50.</p> <p>ma 7-2 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus),
13e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Do-
cent: drs. J.L.C. Boertjens</p> <p>wo 9-2 Vrij Leerhuis 2 - Zonder Tora leest niemand
wel, 7e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur.
Docent: dr. S.P. van 't Riet</p> <p>do 10-2 Korte cursus 4 - Joodse wijken en architec-
tuur., 3e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur.
Docent: drs. A. Ringer</p> <p>za 12-2 Sjabbat Teroemah (Ex. 25:1-27:19)</p> <p>-----</p> <p>ma 14-2 Bijbels-Hebreeuws 3 (bijhoudcursus), 7e bij-
eenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs.
J.L.C. Boertjens</p> <p>di 15-2 Korte cursus 2 - Speuren in Spreuken, 1e bij-
eenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent:
dhr. J. Veldhuijzen</p> <p>wo 16-2 Vrij Leerhuis 4 - Inleiding in het Tal-
moed-tractaat Chagiga, 5e bijeenkomst. Tijd:
19.30-21.30 uur. Docent: dr. S.P. van 't Riet</p> <p>* Genootschap Nederland-Israël afdeling
Zwolle. Drs. K. Reerds over "Achtergronden
bij het Poeriem-verhaal". Plaats: synagoge,
Samuel Hirschstraat 8, Zwolle . Aanvang:
19.30 uur. Toegang: gratis.</p> <p>za 19-2 Sjabbat Tetsaweh (Ex. 27:20-30:10)</p> <p>-----</p> <p>ma 21-2 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus),
14e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Do-
cent: drs. J.L.C. Boertjens</p> <p>wo 23-2 * Genootschap Nederland-Israël afdeling
Kampen. Drs. J. Van Gelderen over "Onder-
zoek naar de geschiedenis van joden in Ne-
derland". Plaats: Broederkerk. Aanvang:
19.30 uur.</p> <p>za 26-2 Sjabbat Kie Tisa (Ex. 30:11-34:25)</p> <p>-----</p> <p>ma 28-2 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus),
15e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Do-
cent: drs. J.L.C. Boertjens</p> <p>di 29-2 Korte cursus 3 - Verkenningen in de joodse
mystiek, 1e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30
uur. Docent: mevr. A.R. Barwahser-Elte</p> <p>za 4-3 Sjabbat Wajaqheel (Ex. 35:1-38:20)</p> <p>-----</p> <p>zo 5-3 * Tentoonstelling "Joodse leven in en om
Zwolle". Plaats: synagoge, Samuel
Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-17.00 uur.
Toegang: f 2,50.</p> |
|--|---|

- ma 6-3 Bijbels-Hebreeuws 3 (bijhoudcursus), 8e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- wo 8-3 Vrij Leerhuis 2 - Zonder Tora leest niemand wel, reserve bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: dr. S.P. van 't Riet
- za 11-3 Sjabbat Peqoedee (Ex. 38:21-40:38)
-
- ma 13-3 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 16e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- di 14-3 Korte cursus 3 - Verkenningen in de joodse mystiek, 2e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: mevr. A.R. Barwahser-Elte
- wo 15-3 Vrij Leerhuis 4 - Inleiding in het Talmoad-tractaat Chagiga, reserve bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: dr. S.P. van 't Riet
- do 16-3 * **Genootschap Nederland-Israël afdeling Hoogeveen.** Ds. J. Bakker over "De overleving van 250 joden op de begraafplaats in Weissensee". Plaats: De Goede Herderkerk, Hoek Middenweg/Lomanlaan, Hoogeveen. Aanvang: 19.45 uur. Toegang niet leden: f 8,50.
- za 18-3 Sjabbat Wajikra (Lev. 1:1 - 5:26)
-
- ma 20-3 Vastendag van Esther
- di 21-3 Poeriem / Lotenfeest
- za 25-3 Sjabbat Tsaw (Lev. 6:1-8:36)
-
- ma 27-3 Bijbels-Hebreeuws 3 (bijhoudcursus), 9e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- di 28-3 * **Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle.** Dr. C.J. den Heijer over "De ontstaansgeschiedenis van de joodse bijbel". Plaats: synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Aanvang: 19.30 uur. Toegang: gratis.
- za 1-4 Sjabbat Sjemienie (Lev. 9:1-11:47)
-
- zo 2-4 * **Tentoonstelling "Joodse leven in en om Zwolle".** Plaats: synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-17.00 uur. Toegang: f 2,50.
- ma 3-4 Bijbels-Hebreeuws 3 (bijhoudcursus), reserve bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- di 4-4 Korte cursus 3 - Verkenningen in de joodse mystiek, reserve bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: mevr. A.R. Barwahser-Elte
- za 8-4 Sjabbat Tazrie'a (Lev. 12:1-13:59)
- ma 10-4 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 17e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- di 11-4 Korte cursus 2 - Speuren in Spreuken, 2e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: dhr. J. Veldhuijzen
- za 15-4 Sjabbat Metsora (Lev. 14:1-15:33)
-
- ma 17-4 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 18e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- do 20-4 Pessach / Paasfeest (eerste dag)
- vr 21-4 Pessach / Paasfeest (tweede dag)
- za 22-4 Sjabbat Pessach (derde dag)
-
- wo 26-4 Pessach / Paasfeest (zevende dag)
- do 27-4 Pessach / Paasfeest (achtste dag)
- za 29-4 Sjabbat Achareej Mot (Lev. 16:1-18:30)
-
- ma 1-5 Bijbels-Hebreeuws 3 (bijhoudcursus), 10e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- di 2-5 Jom Hasjoah / Herdenking Holocaust
- za 6-5 Sjabbat Qedosjiem (Lev. 19:1-20:27)
-
- ma 8-5 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 19e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- wo 10-5 Jom Ha'atmaoet / Onafhankelijkheidsdag Israël
- za 13-5 Sjabbat Emor (Lev. 21:1-24:23)
-
- ma 15-5 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 20e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- * **Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle.** Jom Ha'atmaoetviering met de Joodse Gemeente van Zwolle. Plaats: synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Aanvang: 19.30 uur.
- di 16-5 Korte cursus 2 - Speuren in Spreuken, 3e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: dhr. J. Veldhuijzen
- * **Genootschap Nederland-Israël afdeling Hoogeveen.** Drs. D.J. van der Sluis over "Mogelijkheden tot conflict-oplossing in het Midden-Oosten". Plaats: De Goede Herderkerk, Hoek Middenweg/ Lomanlaan, Hoogeveen. Aanvang: 19.45 uur. Toegang niet leden: f 8,50.
- za 20-5 Sjabbat Behar (Lev. 25:1-26:2)
-
- ma 22-5 Bijbels-Hebreeuws 3 (bijhoudcursus), reserve bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- za 27-5 Sjabbat Bechoeqotai (Lev. 26:3-27:34)
-

GIDS LANGS DE GESCHIEDENIS VAN JOODS ZWOLLE

Begin november 1999 werd de **Gids langs de geschiedenis van joods Zwolle** door de auteurs Jaap Hagedoorn en Marco Groen gepresenteerd aan wethouder John Berends van de gemeente Zwolle en aan Harry Kan, secretaris van de Nederlands Israëlitische Gemeente Zwolle.

De jodenvervolging tijdens de Tweede Wereldoorlog verwoestte en verminkte de joodse gemeenschap in Nederland. Waar nu geen of nog maar weinig mensen zijn, resteren nog wel gebouwen of plekken die in de joodse geschiedenis een bijzondere plaats innemen. Soms zijn dat de voor de hand liggende plaatsen, als een synagoge of een begraafplaats. Soms is de 'joodse' geschiedenis van een plek of gebouw niet meer bekend. Ook in Zwolle is dat het geval. Aan de hand van die plekken en gebouwen laat zich echter prima de geschiedenis van de joodse gemeenschap vertellen.

In het boekje wordt stilgestaan bij 19 plaatsen in de stad die verbonden zijn met de geschiedenis van joods Zwolle. Natuurlijk is daarbij de synagoge, maar ook (voor zover te achterhalen) de woonhuizen van de verschillende opperrabbijnen die in Zwolle woonden. Minder voor de hand liggende plaatsen, zoals het huidige café de Hetebrij aan de Nieuwe Markt en Thorbeckegracht 73, worden eveneens beschreven. Het eerste huis was in de vorige eeuw de woning van de joodse arts Jozef Kisch (1802-1880), het tweede was het geboortehuis van de bekende onderwijzer en schrijver over de natuur Eli Heimans (1861-1914).

Kisch werd in 1823 in Zwolle toegelaten als heelmeeester. In ieder geval vanaf 1830 woonde hij met zijn gezin aan de Nieuwe Markt. Hij oefende er ook zijn

praktijk uit. In 1840 trad hij in dienst van de gemeente Zwolle als stadsheelmeester. Kisch zou een niet onbelangrijke rol spelen in de bestrijding van de cholera, die met een zekere regelmaat ook in Zwolle huishield. Het was ook Kisch die in opdracht van de gemeente Zwolle de prostituées controleerde op geslachtsziekten. Deze vrouwen werden als de verspreiders van deze ziekten gezien en regelmatige medische controle werd daarom wenselijk geacht. In het midden van de vorige eeuw bleken er geen Nederlandstalige boeken te zijn voor het leren uitvoeren van de besnijdenis van joodse jongetjes. Door deze in-greep werden zij volgens de traditie opgenomen in het verbond van Abraham. Het was Kisch die hieraan in een publicatie enige aandacht besteedde. Ook gaf hij les aan degenen die het examen voor besnijder wilden afleggen.

Het gezin Heimans woonde aan de Thorbeckegracht waar de vader een zijdeververij had. Toen Eli 2 jaar was verhuisde het gezin naar de Papenstraat 5. Al op jeugdige leeftijd ontwikkelde hij een liefde voor de natuur toen hij lange zwerftochten maakte door de groene omgeving van zijn geboortestad. Zelfs tijdens de nazit na zijn bar mitswa trok hij erop uit. In later jaren vertelde hij met liefde over zijn jeugd in Zwolle. De afnemende inkomsten van de zaak van zijn vader noopten hem zijn HBS-opleiding te onderbreken. Later was Eli kwekeling aan de armenschool op

de Hoogstraat. In de tussentijd haalde hij verschillende onderwijsaktes. In mei 1882 verruilde hij Zwolle voor Amsterdam, waar hij benoemd was tot onderwijzer. Daar trokken zijn verhalen en artikelen de aandacht van collega-onderwijzer Jac.P. Thijsse. Hun ontmoeting werd het begin van een jarenlange samenwerking. Samen schreven ze zo'n tien boeken over verschillende aspecten van de natuur, die zich in een grote belangstelling mochten verheugen. Ook in wetenschappelijke kringen was Heimans een gerespecteerd man.

De beschrijvingen in de gids worden voorafgegaan door een inleiding over de geschiedenis van joods Zwolle. Het boek bevat een plattegrond met de vermelde plekken en kan dus dienen als gids voor een rondwandeling door joods Zwolle. Achterin zijn ook de straten opgenomen die vernoemd zijn naar leden van de Zwols-joodse gemeenschap. **Gids langs de geschiedenis van joods Zwolle** (ISBN 90 800952 2 2) is een uitgave van de Stichting Judaica Zwolle. Het bevat 76 ruim geïllustreerde pagina's, kost f. 25,- en is verkrijgbaar in de boekhandel.

SYNAGOGEPAD

Het jaarlijkse synagogepad wordt in 2000 gehouden op zondag 18 juni. Rabbijn Mr.Drs. R. Evers zal 's morgens om 11.00 uur in de Zwolse synagoge de tweede Samuel-Hirschlezing houden over "Actuele problemen in de medische halacha". Nadere mededelingen over het programma van deze dag volgen in het aprilnummer van het Judaica-Bulletin en via een afzonderlijke brochure.

CONCERTEN

Het nieuwjaarsconcert in de synagoge op 2 januari j.l. door het ensemble *Mazzel Tov* was een groot succes. Bijna 200 mensen hebben genoten van de grote musicaliteit van dit muziekgezelschap. Helaas zal er op **5 mei 2000 geen bevrijdingsconcert** worden georganiseerd in de synagoge. 5 mei is op een vrijdag, zodat er 's middags en 's avonds i.v.m. de sjabbat geen concert kan worden gegeven. Dat geldt ook voor de zaterdag daarop. Bovendien verzorgt het Genootschap Nederland-Israël op maandag 8 mei een concert i.v.m. Jom Ha'atsmaot (Israëls onafhankelijkheidsdag). Twee concerten zo dicht op elkaar voor een grotendeels zelfde publiek lijkt ons niet wenselijk.

NIEUWE AFLEVERING FOLIANTI-REEKS

In de Folianti-reeks is weer een nieuwe brochure verschenen van de hand van Peter van 't Riet. Nummer 9 heet *Het joodse karakter van de evangeliën, Een herorientatie op de bronnen van het christendom*. De brochure kan besteld worden door f 5,60 over te maken op giro 3064033 t.n.v. Folianti, Zwolle o.v.v. "Brochure 9". Twee of meer exemplaren kosten f 5,- per stuk. Deze prijzen zijn inclusief verzendkosten.

VOOR U GELEZEN

Herman Vuijsje over onderwijs en moraal

Herman Vuijsje (joodse vader, niet-joodse moeder), sociaal-democratisch, niet godsdienstig opgevoed, studeerde sociologie met bijvak godsdienstsociologie (“Godsdienst heb ik altijd gezien als voertuig van de moraal. Moraal is van groot belang voor een rechtvaardiger wereld”) stelt in een interview met het HBO-Journaal (november 1999) over grote scholengemeenschappen: “Die enorme onderwijsfabrieken zijn een grote vergissing... Op kleine scholen heerst meer sociale controle... Een samenleving die barst van de assertiviteit en zelfontplooiing heeft een goede sociale controle nodig, controle op de naleving van wetten en regels, en desnoods overheidsdwang. Bijvoorbeeld ter bescherming van de zwakken...”.

En over een debat met de toenmalige staatssecretaris voor onderwijs Netelenbos over de wenselijke vorm van onderwijs in de toekomst: kennis aanleren of alleen leren waar je die kennis kunt opzoeken: “Netelenbos was sterk voor dat laatste. Kennis verwerven, erin stampen, vond ze ouderwets en overbodig. Er werd tegengeworpen dat kinderen uit achterstandsmilieus daar niets aan hebben: die lopen dan de cognitieve basis mis die je nodig hebt om überhaupt in de samenleving mee te kunnen komen. Ik was stomverbaasd dat Netelenbos daar helemaal niet op inging.” Voor Vuijsje een bewijs voor zijn stelling dat veel moderne, linkse ideeën slachtoffers maken onder achterstandsgroepen.

En over moraal: “Ik ben in moraal geïnteresseerd, maar ik ben geen moralist. Ik geloof niet zo in een moreel reveil, ik geloof in regels. Fatsoen is te leren op school.”

In een van zijn boeken illustreert Vuijsje zijn opvatting over het belang van moraal aan de hand van de oorlogservaring van zijn oom op de vlucht. Op weg naar de grens kwam deze terecht in een café. Hij speelde open kaart, vertelde dat hij een gevluchte jood was en vroeg of hij bij de café-eigenaar en zijn vrouw mocht onderduiken. “De man voelde er niet voor,” vertelt Vuijsje, “hij was bang. Maar de vrouw zei: ‘Jules, dat kunnen we niet voor God verantwoorden’. Zo kwam mijn oom aan onderdak tot de bevrijding.”

Joodse humor over ethiek

Jankele staat naast zijn vader achter de toonbank in de kruidenierswinkel. Hij vraagt: “Vader, wat is ethiek?”

Voordat zijn vader kan antwoorden, komt een klant de winkel binnen, koopt voor zestien mark, betaalt met een biljet van vijftig mark en laat een biljet van tien mark van het wisselgeld op de toonbank liggen. Als de haastige klant de winkel uitgegaan is, zegt Jankele’s vader na diep nadenken:

“Kijk, Jankele, als ik je moet uitleggen wat ethiek is, wordt ’t een lang verhaal. Maar hier hebben we nou een voorbeeld en daarom kan ik ’t korter maken. Je zag die klant, die tien mark op de toonbank liet liggen. Nou wordt ’t voor mij ethiek. Moet ik m’n compagnon ’t vertellen of moet ik die tien mark zelf houden. Geef ik hen vijf mark, dan zou je nebbisj kunnen zeggen: dat is ethiek.”

COLOFON

Het Judaica-Bulletin is een uitgave van de Stichting Judaica Zwolle, Postbus 194, 8000 AD Zwolle. Het verschijnt vier maal per jaar.

Abonnementen kosten f 12,- per jaar, over te maken op postgiro 259272 of op bankrekening 95.24.27.737 t.n.v. penn. Stichting Judaica Zwolle, Meppel, o.v.v. 'abonnement'.

De Stichting Judaica Zwolle stelt zich ten doel de verspreiding van kennis over de joodse godsdienst, taal, geschiedenis en cultuur. Zij streeft dit o.a. na door het organiseren van cursussen, studiedagen, concerten en tentoonstellingen in de synagoge van Zwolle.

Het bestuur van de Stichting Judaica Zwolle bestaat uit de volgende leden:

- D. Broeren
- W. Cornelissen (rondleider synagoge)
- S.P. van 't Riet (voorzitter),
- B.W. Tiesinga (penningmeester)
- J. Veldhuijzen (secretaris-cursuscoördinator)
- C. Verdonk (administrateur)

De Stichting geeft jaarlijks een folder uit over haar activiteiten. Men kan deze aanvragen bij de cursuscoördinator (038-4651048). De bibliotheek van de Stichting wordt beheerd door mevr. D. Koffeman-Wielenga (tel. 0591-616543).

De Stichting heeft een tentoonstelling ingericht op het voormalige vrouwen balkon van de synagoge van Zwolle, Samuel Hirschstraat 8, over het onderwerp 'Joods leven in en om Zwolle'. Deze is meestal op de eerste zondag van de maand geopend van 13.30-16.00 uur (zie voor de precieze data de Judaica Agenda in dit bulletin). Dan worden er vanaf 14.00 uur ook rondleidingen verzorgd. De toegang: f 2,50 per persoon.

De Stichting Judaica Zwolle werkt bij gelegenheid samen met:

- Joodse Gemeente Zwolle,
- Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle,
- Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle,
- B. Folkertsma-Stichting voor Talmudica te Hilversum,
- Bureau Kerk-en-Israël van de Samen-op-Weg Kerken te Utrecht.

Giften voor het werk van de Stichting Judaica Zwolle zijn aftrekbaar voor de inkomstenbelasting en kunnen worden overgemaakt op postgiro 259272 of op bankrekening 95.24.27.737 t.n.v. penn. Stichting Judaica Zwolle, Meppel.

ABONNEMENT JUDAICA BULLETIN

Een abonnement op het Judaica-Bulletin kost f 12,- per jaar, over te maken op giro 259272 of bankrekening 95.24.27.737 t.n.v. penn. Stichting Judaica Zwolle, Meppel, onder vermelding van 'abonnement'.

VOLGENDE BULLETIN

Het volgende bulletin verschijnt omstreeks 1 april 2000. Kopij dient uiterlijk in de tweede week van maart te zijn ingeleverd. Adres: Postbus 194, 8000 AD Zwolle.

BESTUURSMEEDEDELINGEN

Bibliotheek

De bibliotheek van de stichting werd jarenlang uitstekend verzorgd door Trudy Kwakkel uit Kampen. Nu Trudy te kennen heeft gegeven hiermee te willen ophouden, willen we haar vanuit het bestuur van harte danken voor het vele opbouwende werk dat voor de stichting deed. Dank zij haar staat er nu in het leslokaal van de synagoge een kleine, goed verzorgde bibliotheek met boeken over het jodendom en aanverwante onderwerpen, waar velen al regelmatig plezier van hebben gehad. We wensen Trudy het allerbeste toe bij haar verdere werkzaamheden.

Inmiddels verheugt het ons, dat Dicky Koffeman-Wielenga uit Emmen bereid werd gevonden het bibliothecariswerk van Trudy Kwakkel over te nemen. De bibliotheek is open tijdens cursusavonden en staat ter beschikking van cursisten van de Stichting Judaica Zwolle.

Giften

We ontvingen de volgende giften: f 25,- van mw. W.v.S.-R. te W.; f 100,- van dhr. E.v.T. te Z.; f 100,- van dhr. B.V. te Z. Alle gevers onze hartelijke dank!